

UOT: 330. 338. 631.9

ORQANİK KƏND TƏSƏRRÜFATI MƏHSULLARININ İSTEHSALI VƏ SATIŞ BAZARLARI

Anar Fazil oğlu Abbasov, i.e.d., professor,

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Tel.: (077) 436-94-94; e-mail: anar1973@mail.ru

Xülasə

Məqalədə orqanik kənd təsərrüfatının inkişafının xarakterik xüsusiyyətlərindən, orqanik kənd təsərrüfatının ekoloji, sosial və iqtisadi üstünlüklərindən bəhs edilir. Eyni zamanda orqanik kənd təsərrüfatının formalaşdırılmasının elmi-nəzəri aspektləri, Azərbaycan Respublikasında bu sahənin səciyyəvi cəhətləri məqalədə öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: ekoloji kənd təsərrüfatı, orqanik kənd təsərrüfatı, torpaqların eroziyası, deqradasiya, biomüxtəliflik, kənd təsərrüfatı.

Giriş

Müasir şəraitdə sivil dünya orqanik ərzaq məhsullarının istehlakına daha çox üstünlük verməkdədir. Bu, ilk növbədə keyfiyyətli və tibbi-gigiyenik baxımdan sağlam və keyfiyyətli qidaya üstünlük verən ölkələrə aiddir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə, o cümlədən postsovet respublikalarında isə istehlakın strukturu daha çox keyfiyyətli qidaya deyil, az kəmiyyətli məxaricə hesablanmış və bütövlükdə ərzaq bazarını sözün həqiqi mənasında zəbt etmiş genidəyişdirilmiş məhsulların ticarətinə köklənmişdir. Əslində bu prosesin özünün də obyektiv səbəbləri mövcuddur. İlk növbədə əhalinin gəlirləri yüksək qiymətə (hətta bazarda tapılsa belə) orqanik ərzaq məhsullarını almağa yetərli deyildir.

Azərbaycan iqtisadiyyatında qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi daha çox kənd təsərrüfatı və onunla qarşılıqlı əlaqədə olan yeyinti və yüngül sənaye sahələrinin, eləcə də turizm sektorunun nəinki dirçəldilməsini, eləcə də bu sahələrin rəqabətədavamlılığının gücləndirilməsini tələb edir.

Kənd təsərrüfatı, o cümlədən orqanik kənd təsərrüfatı qeyri-neft sektorunun ən prioritet sahələrindəndir. Ənənəvi kənd təsərrüfatı sektorundan fərqli olaraq orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici bazarlara ixracından daha çox gəlir əldə etmək mümkündür.

Məhz bütün bunları nəzərə alaraq orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, bu qəbildən olan məhsulların satış bazarının beynəlxalq və daxili aspektlərinin araşdırılmasının aktuallığı yüksəlir.

Tədqiqatın məqsədi orqanik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının təşəkkülü məsələlərinin, bu sahədə dünya bazarlarında vəziyyətin araşdırılması, Azərbaycan Respublikasında ekoloji kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının formalaşması, inkişaf etdirilməsi və onun rəqabətədavamlılığının yüksəlməsi ilə bağlı təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir.

Məlumatlar və metodologiya

Məqalənin işlənilib hazırlanması zamanı rəsmi statistik məlumatlardan, elmi ədəbiyyatlarda verilən məlumatlardan və tədqiqat mövzusu ilə bağlı normativ-hüquqi bazadan, digər məlumatlardan istifadə olunmuşdur.

Araşdırmanın aparılması zamanı elmi ümumiləşdirmələr, iqtisadi-statistik təhlil, analitik və müqayisə metodlarından istifadə edilmişdir.

Orqanik kənd təsərrüfatı və onun təşəkkülü

Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə bağlı elmi ədəbiyyatlarda əsas baza anlayışları bu sahədə tədqiqatların aparılmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Hər birimiz supermarketlərdə ərzaq məhsullarının etiketlərində “canlı”, “natural”, “kənd”, “fermer” sözlərinə rast gəlirik. Bütün bunları ən yaxşı halda müasir şəraitdə marketinq gedişi adlandırmaq daha düzgün olardı. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu qəbildən olan məsələlər sərt şəkildə reqlamentləşdirilmişdir. Belə ki, Qərb ölkələrində marketlərdə məhsullar üzərində daha çox “EKO” və “Orqanik” markalarına rast gəlmək olar. Ekoloji kənd təsərrüfatı məhsulların istehsalı sahəsində əsas baza anlayışlarına aşağıdakıları şamil etmək olar.

Orqanik kənd təsərrüfatı məhsulu ekoloji təmiz məhsulun müəyyən hissəsini təşkil edir. Bu, yalnız, bilavasitə əkinçilik və heyvandarlıq məhsullarına (ət, süd, yumurta) şamil edilir. Orqanik kənd təsərrüfatı məhsulu anlayışı gübrələrdən, pestisidlərdən, kimyəvi yem əlavələrindən imtina etməklə istehsal olunan əkinçilik və heyvandarlıq məhsullarını özündə əks etdirir.

Ekoloji təmiz ərzaq məhsulu yalnız orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının ekoloji təmiz şəraitdə emalının həyata keçirilməsi yolu ilə hazırlanır. Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının ekoloji təmiz şəraitdə emalı müəyyən tələblərə əməl edilməsini nəzərdə tutur. Bu tələblər zərərsiz istehsal prosesləri, təmiz su, xammal şəklində olan kənd təsərrüfatı məhsulunun zərərli kimyəvi preparatlardan istifadə etmədən emalı, qablaşdırma materiallarının ekoloji təmiz olması ilə bağlıdır.

Məsələn, orqanik və ekoloji təmiz ərzaq məhsullarına ət, kolbasa və sosis məmulatlarını da şamil etmək olar. Ət ümumi qaydalara əməl edilməsi yolu ilə orqanik şəraitdə istehsal oluna bilər. Deməli, ət orqanik kənd təsərrüfatı məhsuludur. Kolbasa, sosis isə orqanik şəraitdə istehsal edildiyi halda “eko” markası ilə markalana bilər.

Ekoloji təmiz məhsul ekoloji təmiz şəraitdə istehsal olunan qeyri-kənd təsərrüfatı ərzaq məhsullarını, eləcə də tikinti materiallarını, geyim məmulatlarını və s. nəzərdə tutur.

Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrdə orqanik məhsullarla bağlı ekostandart və orqanik məhsullar üzrə standartlar tətbiq edilir və müxtəlif sənədlərlə reqlamentləşdirilir. Avropada ekoloji məhsulların standartlaşdırılması ilə bağlı uzun illər üzrə təcrübə formalaşmışdır.

Ənənəvi kənd təsərrüfatı intensiv texnologiyalardan, o cümlədən mineral gübrələrdən, bitki və heyvanların kimyəvi mühafizə vasitələrindən, antibiotiklərdən, boy artımı ilə bağlı stimullaşdırıcı

vasitələrdən istifadə etməklə əmtəlik formada kənd təsərrüfatı məhsullarının kütləvi istehsalını özündə əks etdirən sistemdir. Bitkiçilikdə irihəcmli vəsait qoyuluşu hesabına istehsalın intensivləşdirilməsinə nail olunur. Bu isə ənənəvi kənd təsərrüfatının ən mühüm prinsipi sayılır. Məlum olduğu kimi, istehsalın intensivləşdirilməsi elmi-texniki tərəqqinin ən yeni nailiyyətlərinin tətbiqi ilə məhz mineral gübrələr, herbisid və pestisidlərdən istifadə etməklə, eləcə də meliorasiya hesabına məhdud sahədə olan kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardan (ərazisi böyük olan bir sıra ölkələr -Rusiya Federasiyası, Kanada, Avstraliya və s. istisna olmaqla) yüksək məhsuldarlıq əldə olunmasını nəzərdə tutur. Heyvandarlıqda istehsalın intensivləşməsi daha çox heyvanların cins tərkibinin yaxşılaşdırılması və gen mühəndisliyi hesabına təmin edilir. Heyvandarlıqda ənənəvi istehsal sistemi isə məhdud sahədə heyvanların kütləvi şəkildə saxlanmasını nəzərdə tutur. Ənənəvi kənd təsərrüfatının inkişafı zamanı aqrar elmin, mikrobiologiyanın, gen mühəndisliyinin nailiyyətləri hesabına heyvandarlıqda məhsuldarlığın yüksəldilməsinin potensial ehtiyatları müəyyənləşdirilir və real nəticələr əldə edilir. Araşdırmalar göstərir ki, istər ənənəvi, istərsə də orqanik kənd təsərrüfatında sortun və onun reproduksiyyalarının düzgün seçilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Aqrar sahədə tədqiqatçıların fikrincə, sortun və onun reproduksiyyalarının düzgün seçilməsi, toxumun təmizliyinə, səpin normasına və qaydalarına əməl edilməsi heç bir əlavə xərc qoyulmadan məhsuldarlığın xeyli artırılmasına imkan verir. Ona görə də seleksiyaçıları əmtəlik məhsul istehsalı üçün nəzərdə tutulan sortun mənşəyinin hər 4 ildən bir dəyişdirilməsini məqsəduyğun hesab edirlər. Toxum nə qədər zibilli olarsa, məhsuldarlığın bir o qədər aşağı düşməsinə səbəb ola bilər, çünki toxuma qarışmış zibillər hər hektara faktiki səpilən toxumun müəyyən olunmuş normadan aşağı düşməsinə gətirib çıxarır. Bitki və alaq toxumları qarışdıqda isə tarla zibillənir. Fikrimizcə, qeyd edilən arqumentlər nəinki ənənəvi kənd təsərrüfatında, eləcə də orqanik kənd təsərrüfatının formalaşması zamanı da öz aktuallığını qoruyub saxlayır.

Beynəlxalq miqyasda iqtisadiyyatın davamlı inkişafına olan tələblər və bu sahədə yeni konsepsiyaların meydana gəlməsi strateji əhəmiyyətli sahə olan kənd təsərrüfatından da yan keçməyib. Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın digər sahələrindən fərqli olaraq təbiətdən bilavasitə asılıdır və onun inkişafı təbiətə, ekoloji mühitə kifayət qədər güclü təsirləri ilə xarakterizə olunur.

İnsanlar onillər boyu təbiətdə baş verən təbii proseslərə müdaxilə etməklə torpağın strukturunu dəyişmiş, müxtəlif zərərli maddələrdən istifadə edərək həşəratları və quşları məhv etməklə bitkilərin və heyvanların məhsuldarlıq keyfiyyətini aşağı salmış, kimyəvi və aktiv preparatlardan, gen mühəndisliyindən, farmokoloji preparatlardan istifadə etməklə canlıların təbii rasionunu dəyişikliyə məruz qoymuşlar. Məhz bu qəbildən olan destruktiv təsirlərin nəticəsində ətraf mühitin mövcud durumu pisləşmişdir ki, bu da sonda əhəlinin sağlamlığına və həyat fəaliyyətinə öz mənfi təsirini göstərmişdir.

BMT-nin Kənd Təsərrüfatı və Ərzaq Təşkilatının (FAO) qiymətləndirmələrinə görə, yarım milyon tondan çox qadağan olunmuş, istifadədən kənarlaşdırılmış pestisidlər ətraf mühiti və insanların sağlamlığını təhdid altında saxlayır. BMT-nin Ətraf Mühitə üzrə Proqramının 2014-cü il məruzəsində qeyd edilir ki, pestisidlərdən zəhərlənməyə görə dünyada hər il 200 mindən çox insan dünyasını dəyişir.

Məhz bütün bunlar dünya üzrə orqanik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının həyata keçirilməsini obyektiv zərurətə çevirir.

Orqanik məhsulların istehsalı mineral gübrələrdən, pestisidlərdən, bitkilərin boy artımı ilə bağlı tənzimləyici maddələrdən, yem əlavələrindən istifadədən imtina etməklə və ya onlardan istifadəni minimuma endirməklə ənənəvi kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalından fərqli sağlam qida istehsalı

ilə bağlı təsərrüfatçılıq sistemini nəzərdə tutur. Orqanik məhsulların istehsalı zamanı mineral gübrələr və pestisidlər, eləcə də yem əlavələri istisna edildiyindən məhsuldarlığın yüksək səviyyəsini təmin etmək mümkün olmur. Orqanik kənd təsərrüfatı sisteminin qurulması zamanı məhsuldarlığın səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün mədəni bitkilərin mineral qida maddələri ilə təmin edilməsi, zərərverici və həşəratlara qarşı mübarizə məqsədilə səmərəli əkin dövrüyyəsi (o cümlədən növbəli əkin), kompleks üzvi gübrələmə sistemi və torpaqların işlənməsinin müxtəlif metodlarından istifadə edilir.

Orqanik Kənd Təsərrüfatı Məhsulları İstehsalı üzrə Beynəlxalq Federasiyanın yanaşmasına əsasən, orqanik kənd təsərrüfatı torpağın, ekoloji mühitin və insanların sağlamlığının dəstəklənməsini nəzərdə tutan istehsal sistemidir. Orqanik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı prosesi ekoloji proseslərdən, bioloji müxtəlifliklərdən, təbii tsikllərdən əhəmiyyətli dərəcədə asılı olub, insan sağlamlığına destruktiv tendensiyalar doğuran resurslardan imtina etməklə bütün regionlar, o cümlədən fərqli ərazi kəsişmələri üçün xarakterikdir.

Orqanik kənd təsərrüfatı əslində yüzillərlə tarixi ənənələrə malik kənd həyatından formalaşır və ilk növbədə ənənələrə söykənir. Yüzillərlə nənə və babalarımız heç bir mineral gübrədən, pestisiddən istifadə etmədən öz həyətəyi təsərrüfatlarında meyvə, tərəvəz, kartof, bostan məhsulları, süd, yumurta, ət istehsal etmişlər. Beləliklə, əslində aşağıda qeyd edəcəyimiz elmi rakursları arxa plana çəksək, orqanik kənd təsərrüfatının formalaşdırılmasının tarixi aspektlərinin çoxəsrlik kənd ənənələrinə, o cümlədən Şərqi əkinçilik və heyvandarlıq məhsullarının istehsalı ilə bağlı ənənələrə söykəndiyi qənaətinə gəlmək mümkündür.

Müasir şəraitdə orqanik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı tarixi ənənələrə dayanmaqla yanaşı, eyni zamanda elmi yenilikləri və innovasiyaların tətbiqini də özündə birləşdirir. Bu isə ətraf mühitin və ekoloji durumun yaxşılaşdırılmasına, əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə əlverişli şərait yaradır.

Orqanik kənd təsərrüfatı bütövlükdə ekosistemin balanslaşdırılmasına, biokimyəvi tsikllərin zərərli elementlərinin təsirinin neytrallaşdırılmasına istiqamətlənir. Orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı uzunmüddətli dövrdə nəinki konkret obyekt miqyasında, hətta bütövlükdə planetdə torpaqların, bitkilərin və heyvanların zərərsiz bioloji fəaliyyət tsikliini şərtləndirir ki, bu da insanların sağlamlığına xidmət edir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının praktiki tarixi uzunmüddətli Şərqi əkinçilik və heyvandarlıq ənənələrinə dayansa da, onun elmi əsaslandırılmış tarixi kökləri XX əsrin əvvəllərinə dayanır.

Orqanik kənd təsərrüfatı anlayışını ilk dəfə elmi ədəbiyyata 1861-1925-ci illərdə yaşamış Avstriya filosofu Rudolf Şteyner gətirmişdir. R.Şteynerin əsasını qoyduğu Biodinamik konsepsiya, sonralar müəllifin özü tərəfindən İsveçrənin universitetlərində “Kənd təsərrüfatı kursu” adı altında tədris edilmişdir. R.Şteynerin elmi konsepsiyasının yaranması da kifayət qədər maraqlı doğurur. Belə ki, 1924-cü ildə kənd təsərrüfatının gələcəyindən əndişəli bir qrup fermer R.Şteynerə kömək üçün müraciət etmiş, Şteyner isə əkinçiliyə ekoloji və davamlı yanaşma ilə bağlı mühazirələr toplusu işləyib hazırlamışdır. Həmin mühazirələrin əsas qayəsini kimyəvi gübrələr və pestisidlərdən istifadə etmədən torpaqların münbitliyinin gücləndirilməsi təşkil edirdi. Həmin dövrdə R.Şteynerin kənd təsərrüfatı ilə bağlı ideyaları beynəlxalq səviyyədə qəbul olunaraq tətbiq edilməyə başlamışdı. R.Şteynerin 1924-cü ildə nəşr edilmiş “Kənd təsərrüfatı kursu” adlı kitabında qeyd edilir ki, minillərlə təbiətdən, torpaqdan istifadə əsasında insanlar məhsul istehsal etmiş, torpağın münbitliyinin yüksəldilməsinə əsas etibarilə heyvanların atqıntı maddələrindən- yəni üzvi gübrələrdən istifadə

etməklə nail olmuşlar. Bu proses məhsuldarlığı sürətlə artırırsa da, istehsal edilən məhsulun keyfiyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir göstərmişdir. Mineral gübrələrdən aşırı dərəcədə istifadə isə torpağın humus qatının kimyəvi maddələrlə zənginləşməsinə gətirib çıxarmaqla istehsal edilən məhsulun dadının itməsinə səbəb olur. Kənd təsərrüfatında mineral gübrələrdən istifadə insanların ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi və məhsuldarlığın səviyyəsinin yüksəlməsi baxımından qaçılmaz xarakter daşısa da, üzvi gübrələrlə torpağın humus qatının zənginləşdirilməsi yolu ilə bu proses balanslaşdırılmışdır (1. c. 13-14, 327 c). Fikrimizcə, xüsusilə ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən kənd təsərrüfatında mineral gübrələrdən istifadə prosesinin güclənməsi ilə yanaşı XX əsrin sonlarından etibarən genidəyişdirilmiş ərzaq məhsullarından istifadə prosesi də əlavə olunmuşdur ki, bu da insan orqanizminin kimyəvi birləşmələrin təsirinə aktiv şəkildə məruz qalmasına, xroniki xəstəliklərin güclənməsinə gətirib çıxarmışdır.

İngiltərədə “orqanik kənd təsərrüfatı” anlayışı ilk dəfə 1940-cı ildə Lord Nortborn tərəfindən yazılmış “Torpağa baxış” kitabında istifadə edilmişdir. Nortbornun adıçəkilən kitabında əsas etibarilə “orqanik əkinçilik” sistemi önəmli yer tutur. Müəllifin fikrincə, orqanik əkinçilik istehsalın idarə edilməsinin kompleks sistemi olub, sintetik gübrələmə, pestisidlərdən və genidəyişdirilmiş orqanizmlərdən istifadədən imtina etməklə atmosferin, torpağın və suyun çirklənməsinin minimuma endirilməsini, həmçinin insanların sağlamlığına zərərli təsir göstərən vasitələrdən və vərdişlərdən çəkinməni nəzərdə tutur (2. s. 21).

Yuxarıda adıçəkilən ideyaların əsasında 1972-ci ildə Fransa krallarının keçmiş rezidensiyalarından biri olan və yaşıllıqlarla zəngin dağətəyi Versal şəhərində Orqanik Kənd Təsərrüfatı Hərəkatı üzrə Beynəlxalq Federasiyanın əsası qoyuldu. Bu təşkilatın əsas məqsədi orqanik kənd təsərrüfatı ilə bağlı informasiyaların yayılması və tətbiqinə nail olmaqdan ibarətdir.

1990-cı ildən etibarən orqanik kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının formalaşdırılmasına başlanmış, 2019-cu ilin statistikasına görə, orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının dünya bazarının həcmi 90 milyard avroya çatmışdır. Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının irihəcmli bazarları ABŞ-də (40 milyard avro), Almaniyada (10 milyard avro), Fransada (7,9 milyard avro), Çində (7,6 milyard avro) mövcud olmuşdur. Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı İsveçrədə 2017-ci ildə adambaşına 288 avro, Almaniyada 278 avro, İsveçrədə 237 avro, Danimarkada isə orqanik məhsullar bazarının həcmi ümumi ərzaq bazarının 13,3%-ni təşkil etmişdir. Orqanik kənd təsərrüfatı dünyanın 181 ölkəsində inkişaf etməklə 697 milyon hektarı əhatə etmişdir (3).

Orqanik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı bir qayda olaraq bioloji və üzvi gübrələrdən istifadə hesabına həyata keçirilir. Orqanik kənd təsərrüfatı bioloji sinerji prinsiplərinə əsaslandığından onun həyata keçirilməsi metodlarına aşağıdakıları şamil etmək olar:

- *pestisidlərdən, herbisidlərdən, sintetik gücə malik antibiotiklərdən istifadədən imtina edilməsi;*
- *heyvan və bitki mənşəli tullantılardan xüsusilə bitkiçilikdə gübrə kimi istifadə edilməsi;*
- *torpaqların münbitliyinin yüksəldilməsi məqsədilə səmərəli əkin dövriyyəsi (növbəli əkin) sistemindən istifadə edilməsi;*
- *bitki mühafizəsi, həşəratlara və zərərvericilərə qarşı mübarizə məqsədilə bioloji üsullardan istifadə edilməsi;*
- *orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının optimallaşdırılması məqsədilə əkinçilik-heyvandarlıq tsiklinin davamlılığının təmin edilməsi (bitkiçilik-yem, heyvandarlıq-gübrə);*
- *heyvandarlıqda sintetik yem əlavələrindən imtina edilməsi.*

Orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı dünya miqyasında aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

- sağlamlıq prinsipi -*orqanik kənd təsərrüfatı ilk növbədə torpaqların, bitkilərin, heyvanların məhsuldarlığının bioloji vasitələrlə artırılmasını nəzərdə tutur ki, bu da insanların sağlamlığının qorunmasına xidmət edir;*
- ekoloji tarazlıq prinsipi -*orqanik kənd təsərrüfatı təbii ekoloji sistemin formalaşdırılmasına əsaslandığından ekologiyanın qorunmasına xidmət edir;*
- ədalət prinsipi -*orqanik kənd təsərrüfatı sağlam ekoloji mühit və yaşayış imkanları, eləcə də iqtisadi və sosial səmərəlilik arasında nisbətən qorunub saxlanmasına əsaslanır;*
 - qayğı və davamlılıq prinsipi -*orqanik kənd təsərrüfatı həm cəmiyyət üzvlərinin sağlamlığının qorunmasına, həm də indiki və gələcək nəslin ətraf mühitin zərərli təsirlərindən effektiv şəkildə müdafiə olunmasına xidmət edir.*

FAO-nun məlumatlarına əsasən, 2019-cu ildə Yer kürəsinin 70 milyon hektarına qədəri orqanik kənd təsərrüfatı prinsiplərinə əsasən istifadə olunur. Bu isə dünya üzrə ümumi kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrini 1,4%-nə qədərini, başqa sözlə Avstraliyanın ümumi ərazisinin yarıya qədərini təşkil edir (3).

Orqanik kənd təsərrüfatının üstünlükləri

Orqanik kənd təsərrüfatının ekoloji üstünlükləri. Məlum olduğu kimi, iqtisadiyyatın digər sahələrindən fərqli olaraq kənd təsərrüfatında torpaq əsas istehsal vasitəsi kimi çıxış edir. Odur ki, kənd təsərrüfatının davamlı inkişafının təmin edilməsi ilk növbədə torpağın münbitliyinin yüksəldilməsindən bilavasitə asılıdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, torpaqdan istifadə edilməsi ətraf mühitə, ekologiyaya əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Müasir şəraitdə ənənəvi kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinə istiqamətlənmiş metodlar daha çox yüksək məhsuldarlıq əldə edilməsinə yönəldiyindən iqtisadi səmərəliliyin təmin edilməsi ön planda durur. Bu zaman isə ətraf mühitin qorunmasına, ekoloji sabitliyin təmin edilməsilə bağlı hər hansı praktik tədbirlərin həyata keçirilməsinə o qədər də önəm verilmir.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin aqrar təcrübəsi göstərir ki, ənənəvi kənd təsərrüfatının mövcud metodları ətraf mühitin çirklənməsinə, xüsusilə gübrələmə və herbisidlərin tətbiqi nəticəsində zərərli maddələrin atmosfərə yayılmasına, torpaqların eroziyasına, su mənbələrinin çirklənməsinə gətirib çıxarır ki, bu da bütövlükdə planetdə bioloji müxtəlifliyin deqradasiyaya uğramasına, səhrələşməyə səbəb olur. Bütün bunlar isə qlobal istiləşməni sərtləşdirir və eyni zamanda atmosferin “istixana qazları” ilə çirklənməsinə gətirib çıxarır.

Orqanik kənd təsərrüfatı isə əksinə, bütövlükdə təbiətə və cəmiyyətə fərqi və alternativ yanaşma nümayiş etdirir. Torpaqdan istifadə sahəsində alternativ yanaşma enerji istehlakının həcmində aşağı salınmasını, ənənəvi kənd təsərrüfatı üçün xarakterik olan çirklənmə riskinin azaldılmasını özündə əks etdirməklə təbii ekosistemin qorunub saxlanmasına və bərpaasına xidmət edir.

Kənd təsərrüfatı praktikasında torpaqların eroziyası məhsuldarlığın və münbitliyin aşağı düşməsinin əsas səbəblərindən biri hesab edilir. Ənənəvi kənd təsərrüfatı ilə orqanik kənd təsərrüfatının müqayisəli təhlili belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, orqanik metodlar torpaqların münbitliyinin qorunub saxlanmasına xidmət etməklə ekoloji mühitin və cəmiyyətin davamlılığının yüksəlməsinə əlverişli şərait yaradır. Torpaqdan istifadənin orqanik vasitələri ənənəvi kənd

təsərrüfatı ilə müqayisədə torpağın qrunut qatının daha nəmli saxlanması səbəb olur ki, bu da səhrələşmə riskini azaldır. Torpağın eroziyadan müdafiəsi orqanik kənd təsərrüfatının əsas prinsiplərindən biri sayılır. Münbit torpaqlar orqanik kənd təsərrüfatının əsas istehsal vasitəsi sayılır. Ona görə ki, orqanik kənd təsərrüfatını inkişaf etdirərkən fermerlər torpaqların bərpası üçün sintetik vasitələrdən istifadə etmirlər. Orqanik kənd təsərrüfatı, eyni zamanda torpaqda çoxsaylı bitkilərin becərilməsinə üstünlük verilməsini, əkin dövriyyəsi, növbəli əkin sistemini və üzvi gübrələrdən istifadəni özündə ehtiva edir (6.33).

Kənd təsərrüfatında təmiz suların çirklənməsi, torpaqların eroziyası nitratların və sintetik vasitələrin su axınlarına və su tullantılarına daxil olması ilə səciyyələnir. Orqanik kənd təsərrüfatında sintetik kimyəvi maddələrdən istifadə həyata keçirilmədiyindən suların və su mənbələrinin çirklənmə riski əhəmiyyətli dərəcədə aşağı düşür (5.34).

Bundan əlavə, orqanik kənd təsərrüfatında enerji istehlakı nəzərəcarpacaq dərəcədə aşağı olur, bu isə ənənəvi kənd təsərrüfatı ilə müqayisədə bu sahədə enerjiyə qənaət edilməsinə gətirib çıxarır. Tədqiqatlar göstərir ki, iqlim şəraitindən və becərilən bitkilərin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq orqanik tipli təsərrüfatlarda enerji istehlakı minimum 25% təşkil edir ki, bu da ənənəvi təsərrüfatlarla müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə aşağıdır.

Orqanik kənd təsərrüfatının ekoloji üstünlükləri iqlim dəyişiklikləri zamanı özünü daha çox büruzə verir. Beynəlxalq ekspertlər qrupu iqlim dəyişiklikləri zamanı davamlı olaraq əkinçilik sisteminin tətbiqini məqsədyönlü hesab edirlər. Orqanik təsərrüfatlarda tətbiq edilən davamlı əkinçilik metodları ətraf mühitə karbon tullantılarını azaltmağa imkan verir. Orqanik metodlardan istifadə ənənəvi təsərrüfatlarla müqayisədə karbon tullantılarının 48-66%-ə qədər aşağı salınmasına imkan verir. Orqanik tipli təsərrüfatlar ənənəvi kənd təsərrüfatı istehsalçıları ilə müqayisədə azot gübrəsindən də daha az istifadə etdiklərindən atmosferin də azot qazı ilə çirklənmə dərəcəsi 65-88%-ə qədər aşağı olur.

Orqanik kənd təsərrüfatı sistemində təbiətin mühafizəsi və biomüxtəlifliyin mühafizəsi daha real şəkildə təmin edilə bilər.

Orqanik kənd təsərrüfatının ekoloji üstünlüyünü şərtləndirən amillərdən biri də genidəyişdirilmiş orqanizmlərdən və məsullardan istifadədən imtina edilməsilə bağlıdır. Genidəyişdirilmiş məhsullardan istifadədən imtina edilməsi ekoloji sabitliyin qorunması ilə yanaşı həm də insanların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasında başlıca şərtlərdən biri hesab edilir.

Orqanik kənd təsərrüfatının sosial üstünlükləri. Orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı xüsusilə ABŞ, Kanada və Avropa ölkələrində kənd icmalarının formalaşmasına və möhkəmlənməsinə əhəmiyyətli dərəcədə sosial təsir göstərmişdir. İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, orqanik istehsala başlanması və onun getdikcə daha sürətli inkişafına nail olunması kənd əhalisi içərisində işlə təmin olunma imkanlarını genişləndirmişdir. Orqanik kənd təsərrüfatı sistemində sintetik gübrələrdən və herbisidlərdən imtina edilməsi əl əməyindən daha geniş istifadəyə gətirib çıxarır. Bir sıra hallarda orqanik kənd təsərrüfatı istehsalında əlavə işçi qüvvəsinə də ehtiyac yaranır. Bu isə becərilən bitkilərin aqrotexniki xüsusiyyətlərindən və konkret təsərrüfatların optimal həcmindən asılıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, ənənəvi təsərrüfatlarla müqayisədə orqanik təsərrüfatların fəaliyyəti və idarəedilməsi zamanı 10-20% daha çox işçi qüvvəsi tələb olunur. Bundan əlavə, orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları becərilən bitkilərin diversifikasiyasını təmin etməklə həm il ərzində növbəli əkin sistemini təşkil edir, həm də biomüxtəlifliyi qoruyub saxlamaqla torpağın münbitliyini təmin edirlər. Bütün bunlar isə öz növbəsində əhalinin il ərzində davamlı məşğulluğunun

qorunub saxlanmasına, kadr axıcılığının qarşısının alınmasına gətirib çıxarır. Kənd təsərrüfatında becərilən mədəni bitkilərin diversifikasiyası il ərzində ayrı-ayrı bitkilərin məhsuldarlığının aşağı olması səbəbindən təsərrüfat fəaliyyətinin zərərlə başa çatmasının qarşısının alınmasına xidmət etməklə həm də bazarda yerli məhsulların bolluğunun (orqanik məhsullarla) təmin olunmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Orqanik təsərrüfatda əmək məşğulluğunun yüksək olması həm də kənddən şəhərə axının qarşısının alınmasında önəmli rol oynayır.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, orqanik məhsulların istehsalının genişləndirilməsi kənd icmalarının möhkəmlənməsini şərtləndirməklə yanaşı, həm də kənd rayonlarının, bütövlükdə regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətlənməsinə əlavə stimulyer verir. Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının rəqabətədavamlılığının qorunub saxlanması məqsədilə işçi qüvvəsindən, torpaq və resurslardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş idarəetmə sistemi yerli şəraitə uyğunlaşdırılmalı, eyni zamanda ətraf mühitin qorunması diqqətdən kənar qalmamalıdır. Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının kooperativ qrupları regionların sosial-iqtisadi inkişafında iştirak payını artırmalı, regionun sosial, istehsal və bazar infrastrukturalarının müasir tələblərinə uyğunlaşdırılmasına yönəldilmiş müxtəlif layihə və proqramlarda ağırlıq mərkəzi özəl sektora istiqamətlənməlidir.

Əksər orqanik tipli təsərrüfatlar xüsusi sahibkarlıq prinsipləri ilə yanaşı, həm də əmək və sosial müdafiə sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində hökumət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərə dəstək nümayiş etdirirlər. Orqanik məhsulların istehsalçıları təsərrüfatda çalışan işçilərin hüquqlarını təmin edərkən əmək və sosial standartları əsas götürürlər. Bu məqsədlə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları işçilərin əməkhaqlarının səviyyəsini müəyyənləşdirərkən onların qidalanma, sağlamlıq və digər sosial xidmətlərə çıxış imkanlarının təmin olunmasını diqqət mərkəzində saxlamalıdır.

İstehlakçıların sağlam və zərərsiz qida maddələri ilə təmin olunmaları, sağlamlıqlarının qorunması orqanik kənd təsərrüfatı sisteminin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri hesab edilir. İstehlakçılar orqanik qida məhsullarını əldə edərkən tamamilə əmin olurlar ki, bu məhsullar ekoloji baxımdan təmiz şərtlər altında istehsal edilir. Məhsul istehsalı zamanı gübrələrdən və digər kimyəvi vasitələrdən istifadə edilməməsi istehlakçının sağlam və ekoloji təmiz qida əldə etməsinə əminlik yaradır (639.)

Orqanik kənd təsərrüfatı eyni zamanda hər bir ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində də əhəmiyyətli rol oynayır.

Orqanik kənd təsərrüfatının iqtisadi üstünlükləri. Son onilliklər ərzində orqanik kənd təsərrüfatı dünya miqyasında yüksək iqtisadi tempə inkişaf etməyə başlamışdır. Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələbin səviyyəsinin yüksəlməsi, istehlak olunan qida məhsullarının təhlükəsiz xarakter daşması gübrələrdən və kimyəvi preparatlardan istifadə edilmədən məhsul istehsalının həyata keçirilməsi ilə sıx bağlıdır. Artıq dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları əmindirlər ki, istehlakçılar orqanik şəraitdə yetişdirilən kənd təsərrüfatı məhsullarını yüksək qiymətə əldə etməyə meyillidirlər. Bu proses son zamanlar inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün də aktuallaşmaqdadır. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə fəaliyyət göstərən orqanik tipli kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları ekoloji təmiz məhsullar istehsal edərək yeni satış bazarlarına çıxarmaqla yüksək gəlir əldə etmək imkanı qazanırlar.

Təhlil göstərir ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə orqanik kənd təsərrüfatı istehsalının özünəməxsus xüsusiyyətləri mövcuddur:

- *xüsusilə postsovet respublikalarında əhalinin gəlirlərinin həcmi məhdud xarakter daşıyır, eyni zamanda inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə nəzərəcarpacaq dərəcədə aşağıdır (Afrika, Asiya ölkələrində bu göstərici daha aşağıdır).*
- *inkişaf etməkdə olan ölkələrdə əhalinin, gəlirlərinin həcmi aşağı olduğundan xeyli hissəsinin istehlak qabiliyyətli tələbinin strukturunda orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının xüsusi çəkisi aşağıdır. Bu qəbildən olan təsvir əsas etibarilə əhalinin aztəminatlı təbəqələrinə daha çox şamil edilə bilər.*
- *ənənəvi qaydada istehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsulları ilə müqayisədə orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının qiyməti daha yüksək, məhsuldarlıq isə nisbətən aşağıdır. Məhz bu səbəbdən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ucuz işçi qüvvəsinin mövcudluğu nəzərə alınaraq orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal edilərək daha çox xarici bazarlarda reallaşdırılması daha məqsədəuyğun olur.*
- *orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətinin yüksək olması ilk növbədə həmin məhsulların maya dəyərinin ənənəvi kənd təsərrüfatı məhsullarının maya dəyəri ilə müqayisədə daha yüksək olması ilə bağlıdır.*
- *inkişaf etməkdə olan ölkələrdə orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının sertifikatlaşdırılması müxtəlif bürokratik əngəllərin və inhisarçılığın mövcudluğu səbəbindən problemlərlə üzləşir.*

Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin yüksək olması yalnız bu tip məhsulların istehsalının və emalının yüksək maya dəyəri hesabına başa gəlməsi ilə bağlı deyil. Doğrudur, bu faktor da həlledici xüsusi çəkiyə malikdir. Lakin bütün bunlarla yanaşı, orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləndirilməsinin bəzi görünməyən parametrlərini də nəzərə almaq vacibdir. Belə ki, qiymətin yüksək olmasını şərtləndirən amillərdən biri də ətraf mühitin mühafizəsinə, təsərrüfatlarda heyvanların saxlanma şəraitinin yaxşılaşdırılmasına və kənd rayonlarının inkişafı ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsinə vəsaitlərin ayrılması ilə bağlıdır.

Müasir şəraitdə orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının satış bazarı daha çox Şimalı Amerika, Yaponiya və Avropa Birliyi ölkələrinin payına düşür. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, artıq əksər ölkələrdə iqtisadi inkişafın səviyyəsi yüksəldiyindən əhalinin təhsil səviyyəsi də yüksəlir və gəlirləri də artır. Məhz belə bir şəraitdə orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələbin səviyyəsi də yüksəlir. Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələbin səviyyəsinin yüksəlməsi əhalinin alıcılıq qabiliyyətli tələbinin həcmının artması ilə yanaşı, həm də əhalinin maariflənmə səviyyəsindən də bilavasitə asılıdır. Təbiidir ki, əhalinin maariflənmə səviyyəsi yüksəldikcə orqanik məhsulların istehlakının sağlamlığın qorunmasına xidmət etdiyi daha yaxşı dərk edilir. Artıq sevindirici hal kimi qeyd etməliyik ki, respublikamızda da orta statistik istehlakçı özünə çatdırmasa da, övladlarını sağlam qida, orqanik ərzaq məhsulları ilə təmin etməyə çalışır. Məsələn, respublikamızda yaşayan orta statistik istehlakçıların əksəriyyəti artıq özünə olmasa da, körpə övladlarının qida rasionuna kənd yumurtası, kənd çolpası əlavə etməkdədir.

Orqanik kənd təsərrüfatının, eləcə də ekoloji təmiz ərzaq məhsullarının istehsalı sahəsində mütərəqqi dəyişikliklər, bu sahədə iqtisadi yüksəliş dünya iqtisadiyyatında baş verən konyuktur dalğalanmalardan, artım və böhran meyillərindən, eləcə də qida məhsullarının təhlükəsizliyinə olan maraqdan da bilavasitə asılı olur. Bu baxımdan orqanik məhsullar istehsal edən kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları orqanik məhsullar bazarına daxil olmaq və həmin bazarda rəqabətə davamlılıq

göstərmək məqsədilə dünya bazar konyunkturunu nəzərə almaqla plan və layihələr işləyib hazırlamalı, istehsal edib bazara çıxaracaqları məhsulların ilk növbədə sertifikatlarını təmin etməlidirlər. Dünya bazarında yalnız rəqabətə davamlı orqanik ərzaq məhsullarını müvəffəqiyyətlə reallaşdırmaq mümkündür.

Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı əslində aşağıdakı məqsədlərin reallaşdırılmasına xidmət edir:

- *ölkə əhalisinin ekoloji təmiz ərzaq məhsulları ilə təminatı və sağlamlığının qorunması;*
- *ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;*
- *ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi;*
- *qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsi;*
- *milli kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi.*

Müasir şəraitdə orqanik metodlar bitkiçilik, heyvandarlıq və qida məhsullarının istehsalı ilə yanaşı, həmçinin qeyri-ənənəvi kənd təsərrüfatı sektorunda da tətbiq edilməkdədir. Bu sektora meşə məhsullarını, həmçinin qoz, fındıq, şabalıd, bitki və heyvan mənşəli xammalları, dərman və kosmetika məqsədli meşə məhsullarını və s. şamil etmək olar. Dünya miqyasında qeyri-ənənəvi meşə məhsullarının bazarı il ərzində 11 milyard ABŞ dolları həcmində qiymətləndirilir. Meşə massivlərinə orqanik yanaşmanın tətbiqi təbii resurslardan ekoloji yönümlü istifadə imkanlarının genişlənməsinə əlverişli şərait yaradır. Bundan əlavə, orqanik metodları balıqçılıq təsərrüfatlarında balıq istehsalçıları, arıçılıq təsərrüfatlarında bal istehsalçıları da tətbiq edirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, adıçəkilən bazarlar hazırda formalaşma mərhələsində olsa da, inkişaf etmiş ölkələrdə bu məhsullara meyilli olan istehlakçılar kifayət qədərdir.

İstehlakçılar bir qayda olaraq süni əlavələr olmadan ekoloji təhlükəsizliyə zəmanət verən müəyyən standartları özündə birləşdirən sertifikatlı orqanik məhsullara üstünlük verirlər. Orqanik sertifikatlaşdırma bu və ya digər məhsulun müvafiq standartlara cavab verməsinə təminat yaradır. Orqanik məhsullara verilən standartlar həmin məhsula istehlakçının daha çox etibar etməsinə zəmanət verməklə orqanik məhsullar bazarının genişlənməsinə əlverişli şərait yaradır (6.912).

Orqanik kənd təsərrüfatının inkişafına təsir edən amillər və risklərin qiymətləndirilməsi

Problemə konkret olaraq Azərbaycan Respublikasının reallıqları baxımından yanaşsaq, qeyd etmək lazımdır ki, respublikada orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının inkişafını şərtləndirən meyillər və potensial imkanlar yetərli şəkildədir. Bunu aşağıdakılar şərtləndirir:

- *Azərbaycan Respublikasında 11 iqlim tipindən 9-nun mövcudluğu;*
- *günəşli günlərin sayının çox olması;*
- *kənd təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrinin inkişafı ilə bağlı regionların ixtisaslaşması;*
- *əhalidə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə bağlı vərdişlərin və tarixən formalaşmış ənənələrin mövcudluğu;*
- *son zamanlar əhalinin kənd təsərrüfatı və ekoloji təmiz ərzaq məhsullarının istehlakına üstünlük verməsi ilə bağlı maariflənmə və istehlak mədəniyyətinin yüksəlməsi.*

Ekoloji kənd təsərrüfatının formalaşdırılması istiqamətində respublikamızda zəruri hüquqi normativ aktlar qəbul edilmişdir. Belə ki, 13 iyun 2008-ci ildə “Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş, Azərbaycan Respublikası

Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi” təsdiq edilmişdir.

“Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı haqqında” Qanunda ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının ümumi prinsipləri, ekoloji kənd təsərrüfatının dövlət tənzimlənməsi, ekoloji kənd təsərrüfatına dair tələblər, ekoloji kənd təsərrüfatına keçid dövrü, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı və qida məhsullarının idxalı, ixracı və s. məsələlər geniş əksini tapmışdır (7).

Respublikada orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının pərakəndə satış bazarı 3,0 milyon avro dəyərində qiymətləndirilir (8.328).

Yuxarıda sadalanan arqumentlər respublikada orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı üçün baza parametrləri sayıla bilər. Lakin bütün bunlarla yanaşı, orqanik kənd təsərrüfatının inkişafını əngəlləyən faktorlar mövcuddur ki, bunlara da aşağıdakıları şamil etmək olar:

- *respublikada orqanik toxum və əkin materiallarının yetərinə olmaması;*
- *təsərrüfat subyektləri tərəfindən orqanik bitki mühafizəsi vasitələrindən və orqanik gübrələrdən davamlı şəkildə istifadə edilməməsi;*
- *sertifikatlaşdırma sisteminin şəffaf şəkildə tətbiq edilməməsi;*
- *ölkə ərazisinə toxumların, genidəyişdirilmiş orqanizmlərlə zəngin məhsulların idxalı;*
- *orqanik məhsulların istehsalı ilə bağlı təsərrüfat subyektlərinin elmi və praktik biliklərinin çatışmazlığı.*

Qeyd etmək lazımdır ki, orqanik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının inkişafı ilə bağlı məqsədlərin müvəffəqiyyətlə reallaşdırılmasına təsir göstərən obyektiv və subyektiv faktorlar mövcuddur ki, onlara da aşağıdakıları şamil etmək olar:

- *orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə bağlı demək olar ki, inqilabi sayıla biləcək dəyişikliklərin reallaşdırılmasında dövlət qurumlarının, yerli idarəetmə orqanlarının, habelə biznes qurumlarının yetərinə iştirak etməməsi;*
- *orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı prosesinə maliyyə dəstəyinin verilməməsi, yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməməsi;*
- *orqanik kənd təsərrüfatı sahəsində beynəlxalq sertifikatların dəyərinin yüksək olması;*
- *orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına başlanılması ilə bağlı təsərrüfat subyektlərinin xüsusi kapitalının olmaması;*
- *əlverişli şərtlərlə vəsait cəlb edilməsi məqsədilə kredit bazarlarına çıxışın mümkünsüzlüyü;*
- *marketing və maliyyə menecmenti sahəsində yeniliklərə fermerlərin çıxış imkanlarının məhdudluğu;*
- *növbəli əkin sisteminin tətbiqinin müxtəlif səbəblər üzündən (fermerlərin sərəncamında kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin məhdud olması, infrastrukturun zəif inkişafı, yerli orqanik məhsullar bazarının olmaması və s.) çətinliklərlə qarşılaşması.*

Dünya praktikası göstərir ki, orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına başlanması kifayət qədər riskli prosesdir. Bütün hallarda bu prosesin reallaşdırılması təkamül yolu ilə həyata keçirilməlidir. Ənənəvi kənd təsərrüfatlarında orqanik istehsalı birbaşa keçid ümumiyyətlə mümkün deyil. Təbii ki, bu zaman orqanik kənd təsərrüfatının formalaşdırılmasına pilot təsərrüfatların yaradılması yolu ilə başlanmalı və inkişaf etdirilməlidir. Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə bağlı riskləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

- *təşkilatı-hüquqi risklər;*
- *sosial-siyasi risklər;*
- *iqtisadi risklər;*
- *ekoloji risklər;*
- *təbii-iqlim dəyişikliklərindən yarana biləcək risklər;*
- *fors-major risklər.*

Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə bağlı mümkün ola biləcək təşkilatı-hüquqi və sosial-siyasi risklərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- *orqanik məhsulların istehsalı ilə bağlı qanunvericilik-hüquqi bazanın mükəmməl xarakter daşımaması, bir sıra hallarda belə qanunvericilik aktlarında boşluqların mövcudluğu, eləcə də hüquqi aktların işlək mexanizminin mövcud olmaması;*
- *orqanik məhsullar bazarına dövlət dəstəyinin praktik baxımdan mövcud olmaması;*
- *orqanik məhsulların satış bazarları ilə bağlı infrastruktur sisteminin yetərli şəkildə inkişaf etməməsi;*
- *ÜTT-yə daxil olma ilə bağlı bir sıra ölkələrdə siyasi və sosial, eləcə də təşkilatı-iqtisadi və hüquqi problemlərin mövcudluğu.*

Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə bağlı iqtisadi risklərə bunları aid etmək olar:

- *dünya iqtisadi böhranlarının, eləcə də milli iqtisadiyyatda baş verən destruktiv tendensiyaların aqrar sahəyə təsiri səbəbindən iqtisadi situasiyanın qeyri-sabitliyi;*
- *kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının kredit bazarlarına çıxış imkanlarının zəifliyi və maliyyə vəsaitlərinin çatışmazlığı.*

Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına təsir göstərən ekoloji risklərə aşağıdakıları şamil etmək olar:

- *yağıntının həcmnin azalması, su ehtiyatlarının məhdudluğu, buzlaqların yox olması və s. kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının aşağı düşməsi ilə yanaşı, həm də əkin sahələrinin deqradasiyasına, torpaqların su və külək eroziyasına məruz qalmasına, son nəticədə səhrələşməyə gətirib çıxarır;*
- *ətraf mühitin çirklənməsi, torpaq və su resurslarının zərərli maddələrlə zənginləşməsi, təbiətdə biomüxtəlifliyin məhdudlaşması;*
- *mineral gübrələrdən, həşəratlara və kənd təsərrüfatı bitkilərinin zərərvericilərinə qarşı mübarizədə kimyəvi vasitələrdən istifadə hallarının yüksəldilməsi.*

Qlobal iqlim dəyişiklikləri orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı prosesinin dayanıqlı xarakter daşması üçün ən böyük təhdid mənbələrindən biri hesab edilir. Qlobal iqlim dəyişiklikləri eyni zamanda orqanik bitkilərin məhsuldarlığının aşağı düşməsinə və təbiətdə biomüxtəlifliyin pozulmasına da gətirib çıxarır. Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına təsir göstərən fors-major risklər əsas etibarilə *təbii fəlakətləri, texnogen dağıntıları, epidemiyaları* nəzərdə tutur ki, bu da bütün sahələrdə olduğu kimi, orqanik kənd təsərrüfatında da sosial-iqtisadi fəallığı məhdudlaşdırır.

Yuxarıda qeyd edilən risklərin zərərli təsirlərini neytrallaşdırmaq məqsədi ilə risklərin idarə edilməsi üçün bütövlükdə makro aspektdə antiböhran idarəetmə yönümlü tədbirlər həyata keçirilməlidir. Bu qəbildən olan tədbirlərə aşağıdakıları şamil etmək olar:

- dövlət və yerli idarəetmə orqanları tərəfindən təbii fəlakət risklərinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi;
- fəlakətlərin məhdudlaşdırılması məqsədilə preventiv tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının inkişafında təbii fəlakət risklərinin idarəedilməsi məqsədilə tədris proqramlarının hazırlanması;
- risklər haqqında ictimai informasiyaların cəmiyyətə müntəzəm şəkildə təqdim edilməsi.

Nəticə

Azərbaycan Respublikasının təbii-iqlim üstünlükləri orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı üçün əlverişli zəmin yaradır. Ekoloji kənd təsərrüfatının formalaşdırılması istiqamətində respublikamızda zəruri hüquqi normativ aktlar qəbul edilmişdir.

Araşdırmalardan belə qənaətə gəlmək olur ki, respublikanın dağlıq rayonlarında, xüsusilə dağlıq Şirvan, Gəncə-Qazax, Lənkəran-Astara, Şəki-Zaqatala regionlarında ekoloji təmiz və orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı geniş potensial imkanlar mövcuddur. Xüsusilə orqanik heyvandarlıq məhsullarının istehsalı, qeyri-ənənəvi bitkiçilik məhsullarının və bal istehsalının inkişaf etdirilməsi bu regionlarda öz təbii və müqayisəli üstünlükləri ilə seçilir. Respublikanın dağlıq regionlarında bu sahənin inkişaf etdirilməsi eyni zamanda makroiqtisadi baxımdan alternativ ixracın inkişafında da mühüm əhəmiyyət kəsb edər və ölkəyə irihəcmli valyuta daxil olmasına şərait yaradır.

Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları dövlət tərəfindən dəstəklənməlidir. Nəzərə almaq vacibdir ki, əgər mülkiyyət mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər hansı təsərrüfat subyekti dünya bazarına orqanik ərzaq və qida məhsulu çıxara bilirsə, həmin məhsul ölkənin brendini təşkil edir, ölkənin dünya miqyasında tanınmasını uğurla reallaşdırır.

Odur ki, hökumət aqrar sahənin orqanik məhsullar istehsalına keçidini təmin etmək üçün zəruri dəstəkləmə tədbirləri həyata keçirməlidir. Xüsusilə iqtisadi və təşkilati yönümlü dövlət dəstəyi nəticəsində orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və dünya bazarına çıxışına nail olmaq mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Р. Штайнер. Дихомонаичные основы успешного развития сельского хозяйства. Сельскохозяйственный курс. 1924. 327 с. (Перевод М.Н. Лемчусникова, А.А. Демидов, Калуга 1997).
2. Look to the hand. Northbourne-London: Dent 1940-114p.
3. <https://www.agroXXI.ru>
4. İ.H. İbrahimov. "Regionlarda sahibkarlığın inkişaf meyilləri və xüsusiyyətləri". Bakı, 2007, 296 s.
5. А.У. Ульянов. Преимущество развития экологически чистого производства сельскохозяйственной продукции. Научный журнал КУБГАУ 2017, 113
6. Органическое сельское хозяйство и право. РТМ 2015, 237 с.
7. "Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu, 13 iyun 2008-ci il.
8. U. Aksoy, İ. Boz, H. Eyneov, Y. Quliyev. "Azərbaycanda orqanik kənd təsərrüfatı: hazırkı durum və gələcək inkişaf potensialı". BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı, Bakı, 2018, 106 s.
9. A.F. Abbasov. "Ərzaq təhlükəsizliyi", Bakı, "Nasir"- 2007, 602 s.
10. H.A. Xəlilov. "Milli Ərzaq təhlükəsizliyi: bazar transformasiyaları və iqtisadi qloballaşma amilləri", Bakı, 2001.

Prof. Dr. Anar Fazil oğlu Abbasov
Azerbaijan University of Cooperation

Organic agriculture production and sales markets

Summary

The article discusses the characteristic features of the development of organic agriculture, reveals the environmental, social and economic advantages of organic agriculture. At the same time, the article reflects the scientific and theoretical aspects of the formation of organic agriculture, the specifics of this area in the Republic of Azerbaijan.

Keywords: *ecological agriculture, organic agriculture, soil erosion, degradation, biodiversity, agriculture*

Д.э.н., профессор Аббасов Анар Фазил оглы
Азербайджанский университет кооперации

Производство и рынки сбыта продуктов органического сельского хозяйства

Резюме

В статье рассматриваются характерные особенности развития органического сельского хозяйства, раскрываются экологические, социальные и экономические преимущества органического сельского хозяйства. В то же время в статье отражены научные и теоретические аспекты формирования органического сельского хозяйства, специфика этой области в Азербайджанской Республике.

Ключевые слова: *экологическое сельское хозяйство, органическое сельское хозяйство, эрозия почвы, деградация, биоразнообразие, сельское хозяйство*